

Examenkatern Historische contexten [havo]

Hoofdstuk 2 | Duitsland in Europa (1918 -1991)

4.1 INTERBELLUM EN TWEEDE WERELDOORLOG (1918-1945)

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

a 1 Duitsland werd een republiek en een parlementaire democratie.
b 1 De conservatieve elite (van officieren, hoge ambtenaren, industriëlen, rechters en professoren) had nog veel invloed en wilde terug naar de oude toestand waarin het parlement weinig te zeggen had. 2 Extremistische groepen van links en rechts groepen probeerden de democratie omver te werpen.
c Omdat het in Berlijn onrustig was, kwam het parlement bijeen in Weimar en stelde daar de grondwet vast. Daarom werd de parlementaire democratie de Republiek van Weimar genoemd.

2

Bijvoorbeeld:

a 1 Door het politieke geweld. 2 Doordat de regering het Verdrag van Versailles had getekend.
b Volgens deze onjuiste complottheorie zou Duitsland de oorlog niet hebben verloren maar was het ten onder gegaan door een 'een dolkstoot in de rug' van de democratische leiders die om een wapenstilstand hadden gevraagd en van de socialistische arbeiders en soldaten die in opstand waren gekomen.
c 1) De partijen waren onderling verdeeld. Regeringen stonden machteloos tegenover 2 economische problemen en 3 het straatgeweld.

3

Bijvoorbeeld:

a de hoge herstelbetalingen en het verlies van gebieden met grondstoffen
b - Duitsland betaalde de herstelbetalingen niet snel genoeg.
- De Duitse regering riep de bevolking op hiertegen te staken en liet geld drukken om de stakers te betalen wat leidde tot inflatie.
- De economie viel vrijwel stil.
- Er was nog minder vertrouwen in de democratie.
c 1 Frankrijk stelde zich verzoenend op en trok zijn leger terug uit het Roergebied. 2 het Dawesplan

4

Bijvoorbeeld:

a de beurskrach in New York (Deze leidde tot een wereldwijde recessie, waardoor Duitsland extra hard werd getroffen doordat Amerikanen hun leningen terugtrokken.)
b - In 1932 zat bijna de helft van de Duitsers zonder werk.
- Veel Duitsers stemden op KPD of NSDAP.

5

Bijvoorbeeld:

a Hij gaf hij de schuld voor de Duitse nederlaag en alle andere problemen van Duitsland aan de joden, die volgens hem in het geheim overal aan de touwtjes trokken.
b 1 welvaart, werk en inkomen 2 het Verdrag van Versailles ongedaan maken. 3 van Duitsland een krachtige *volks-gemeinschaft* maken

c 1 grootscheepse propaganda, 2 paramilitair vertoon van het partijleger, de SA.

6

Bijvoorbeeld:

a De NSDAP werd in 1932 de grootste partij. De president benoemde Hitler in januari 1933 tot kanselier.

b 1 Hitler beweerde dat de brand het sein was voor een communistische revolutie en voerde noodmaatregelen in die de grondrechten opschortten. Hierdoor werden communisten en sociaaldemocraten opgepakt en hun kranten verboden. 2 Na de verkiezingen liet Hitler de Machtigingswet aannemen die Weimargrondwet afschafte en die hem het recht gaf buiten het parlement om te regeren. (Alleen de sociaaldemocraten stemden tegen, de communisten waren afwezig.)

7

Bijvoorbeeld:

a Hitler boog voor Hindenburg, oud-dienaar van de keizer, sprak over diens instemming met zijn werk voor de 'Duitse herleving'. De eenheid van de Duitse volksgemeenschap, die er was geweest tijdens de Eerste Wereldoorlog, zou door Hitler weer worden hersteld. (Potsdam was de stad van keizerlijke paleizen en kerken bij Berlijn.)

8

Bijvoorbeeld:

a Ze nazificeerden de samenleving met terreur en propaganda, bijvoorbeeld met in Dachau het eerste concentratiekamp voor tegenstanders en verbod van boeken, films en kranten.

b Eerst politieke tegenstanders, daarna ook joden, Roma en Sinti, Jehova's getuigen en homoseksuelen.

c Omdat het regime snel economisch herstel leek te realiseren, waardoor werkloosheid verdween en de indruk wekte dat de gewone man het goed had in Duitsland.

9

Bijvoorbeeld:

a - Hitler wilde de aansluiting van alle Duitstalige gebieden (*heim ins reich*). Op de conferentie werd besloten dat Duitsland het Duitstalige Sudetenland mocht inlijven.

- Met de appeasementpolitiek wilde Groot-Brittannië oorlog voorkomen. In München gaf Chamberlain Hitler daardoor toestemming Sudetenland in te lijven. Hitler beloofde geen verdere eisen te stellen.

b (1) Groot-Brittannië kreeg geen steun van de VS. 2 Chamberlain vertrouwde de Sovjet-Unie niet. (3) Frankrijk en Groot-Brittannië vonden zichzelf niet sterk genoeg voor een nieuwe oorlog.

c de Duitse inval in Polen

10

Bijvoorbeeld:

a 1 Ze stelden er de rechtstaat buiten werking. 2 De Gestapo pakte er net als in Duitsland tegenstanders op die werden gemarteld en vermoord.

b Joden werden uitgesloten van het openbare leven. Daarna werden ze gedeporteerd naar vernietigingskampen.

c De arbeidsinzet hield in dat mannen van 17 tot 40 jaar vanaf 1942 moesten werken in Duitsland.

11

Bijvoorbeeld:

- De aanhang groeide in 1924, doordat de werkloosheid toenam in de jaren daarvoor.

- De aanhang liep terug in 1928, doordat de werkloosheid daalde in de jaren daarvoor.

- De aanhang groeide van 1930 tot 1933 omdat de werkloosheid toenam tot 1922 en door het optreden van de nazi's afnam in 1933.

12

Bijvoorbeeld:

a Vanaf 1929 deden de Duitse regeringen weinig tegen de crisis. Daardoor stemden veel Duitsers op de NSDAP. Toen deze in 1932 de grootste partij was geworden, benoemde de president Hitler tot rijkskanselier.

b Door Hitlers propaganda, ondersteund door de massaorganisatie SA, stemden veel Duitsers op de NSDAP.

c Na de machtsovername brachten de nazi's het nationaalsocialisme in de praktijk door een snelle nazificatie van de Duitse samenleving: het vestigen van een totalitaire staat volgens het nazisme.

13

Bijvoorbeeld:

Tussen december 1941 (toen de VS bij de geallieerden kwamen) en mei 1945 (toen Duitsland capituleerde), waarschijnlijk kort na juli 1943 (tankslag bij Koersk).

14

Bijvoorbeeld:

a In de Tweede Wereldoorlog bezetten de Duitsers grote delen van Europa, waaronder in mei 1940 ook Nederland.

b De bezetter stelde ook in Nederland de rechtstaat buiten werking (en probeerde Nederland te nazificeren). De Gestapo pakte er net als in Duitsland tegenstanders die werden gemarteld en vermoord.

c In de bezette gebieden waren joden uitgesloten van het openbare leven. Eind 1941 besloten de nazi's alle joden in bezet Europa te deporteren naar speciaal daarvoor gebouwde vernietigingskampen in Polen. Ruim honderdduizend Nederlandse joden werden vermoord.

EINDOPDRACHTEN

15

Bijvoorbeeld:

- extremist: iemand die tot het uiterste gaat

- Dawesplan: plan met Amerikaanse leningen aan Duitsland voor economisch herstel (vanaf 1924)

- verdrag van Versailles: vredesverdrag waarmee de Eerste Wereldoorlog werd afgesloten (1919)

- - dolkstootlegende: onjuiste complottheorie dat Duitsland de Eerste Wereldoorlog niet had verloren, maar ten onder was gegaan door het verraad van democratische leiders en socialistische arbeiders en soldaten

- *volksgemeinschaft*: volksgemeenschap

- nazificatie; opbouw van de nazidictatuur

- paramilitair; op militair lijkend

- Conferentie van München: bijeenkomst van de regeringsleiders Hitler, Mussolini, Chamberlain en Daladier (Frankrijk), waarin de laatste twee toestemden in de Duitse annexatie van Sudetenland in Tsjecho-Slowakije (1938)

- Machtigingswet; noodwet die de nazi's de absolute macht gaf en democratie van de Republiek van Weimar beëindigde (23 maart 1933)

- Rijksdagbrand: aangestoken brand van het Duitse parlamentsgebouw (27 februari 1933)

- Republiek van Weimar: Duitse democratische republiek (1919-1933)

- Duitse inval in Polen: aanleiding voor de Tweede Wereldoorlog (1 september 1939)

- arbeidsdienst: soort ongewapende dienstplicht in het land (in Nederland vanaf 1940)
- arbeidsinzet: verplichting van mannen van 17 tot 40 jaar om in Duitsland te werken (in Nederland vanaf 1942)

16

5, 8, 7, 2, 9, 10, 4, 3, 1, 6

HERHALING

18

B, D, E, F

19

A, C, E, F

20

a C, H

b A, G

c E

VERDIEPING

20

Bijvoorbeeld:

a Deze aanhang werd kleiner door de crisis van 1923.

b SPD, DDP, DVP, DZP en DNVP

c Geen succes: van 6,6 naar 2,6 procent. Dit kwam door de economie waarmee het goed ging in 1928.

21

Bijvoorbeeld:

Bron 4: De leraar hoorde bij de conservatieve elite die terug wilde naar de oude toestand waarin het parlement weinig te zeggen had.

Bron 5: Door het Verdrag van Versailles verloor Duitsland belangrijke productie- en grondstofgebieden. Dat was slecht voor de economie en verminderde onder Duitsers het vertrouwen in de democratische regering die het verdrag had getekend.

22

Bijvoorbeeld:

- De afbeelding toont de dolkstoot die door socialistische revolutionairen zou zijn toegediend aan het Duitse leger dat daardoor de oorlog zou hebben verloren. De tekst beschuldigt sociaaldemocraten ervan soldaten te hebben overgehaald om te stoppen met vechten (op te roepen tot wapenstilstand).

- Het Dawesplan zou Duitsland te afhankelijk maken ('tot slaven maken') van de geallieerden.

- Het doel was stemmers bij verkiezingen van de democratische partijen af te houden en te laten stemmen op de DNVP.

23

Bijvoorbeeld:

Heartfield was tegen de nazi's. Goering, 'de beul van het Derde Rijk', was volgens hem uit op de dood (grote bijl en bebloed uniform) van tegenstanders zoals Van der Lubbe. De nazi's misbruikten de Rijksdagbrand.

24

Bijvoorbeeld:

a Ze reden met groepen in uniform door de straat met de grote tekst 'We dulden geen sabotage van het opbouwwerk van de führer' en met afbeeldingen van gedrag wat ze afkeurden: kritisch zijn ('aber'), stiekem fluisteren, hooghartige opstelling (dame) en katholieke doop van joden.

b Hiermee konden ze politieke tegenstanders waarschuwen (sluit je bij ons aan, anders kom je in zón kamp) en overige Duitsers laten zien hoe grondig gewerkt werd aan heropvoeding van tegenstanders.

25

Bijvoorbeeld:

a De arbeidsinzet was een soort ongewapende dienstplicht vanaf 1940 om mensen in hun land in te zetten in bijvoorbeeld de landbouw. De arbeidsinzet was de verplichting van mannen van 17 tot 40 jaar vanaf 1942 om in Duitsland te werken.

b - Door de oorlog in de Sovjet-Unie was er een tekort aan arbeiders in Duitsland.

- Het aantal onderduikers nam erg toe.

4.2 DUITSLAND VALT UITEEN (1945-1961)

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

- a - Politiek: De geallieerden hadden Duitsland verdeeld in vier bezettingszones. In het oosten verloor Duitsland grote gebieden aan de Sovjet-Unie en Polen
- Economisch: Er was honger, ziekten en gebrek.
- Sociaal: Er waren miljoenen doden gevallen en een grote stroom kwam op gang van *heimatvertriebenen*, soldaten en slachtoffers van de nazi's.
- Moreel: De meeste Duitsers waren verbijsterd nu bleek dat ze de onmenselijke doelen van een misdadige leiding hadden gediend.

2

Bijvoorbeeld:

- a In de Oost-Europese invloedssfeer van de Sovjet-Unie installeerde Stalin communistische regimes. De VS waren bang dat de communisten heel Europa in handen zouden krijgen en wierpen daar een dam tegenop. Aan landen die werden bedreigd door het communisme, boden de VS hulp aan (Trumandoctrine, 1947). Westerse landen in Europa kreeg grootscheepse economische hulp (Marshallplan) onder voorwaarde van samenwerking, wat de Europese eenwording in gang zette.
- b De Sovjet-Unie plunderde haar bezettingszone in Oost-Duitsland als herstelbetaling. De westelijke geallieerden voegden hun zones economisch samen, voerden een kapitalistisch systeem in en hielpen de economie er bovenop door de Marshallhulp.

3

Bijvoorbeeld:

- a In juni 1948 voerden de westerse geallieerden in West-Duitsland de D-mark in.
- b Stalin liet alle spoorlijnen en wegen tussen de westerse zones en West-Berlijn blokkeren en hoopte zo West-Berlijn in handen te krijgen. Levensmiddelen en brandstof werden schaars. De Amerikanen wilden West-Berlijn niet verliezen en onderhielden een luchtbrug. In 1949 stopte Stalin de blokkade.
- c In de westelijke bezettingszones werd in mei 1949 de Bondsrepubliek Duitsland opgericht, met Bonn als hoofdstad. In de sovjetzone werd in oktober 1949 de Duitse Democratische Republiek opgericht, een volksdemocratie naar het model van de Sovjet-Unie.

4

Bijvoorbeeld:

Een slechte economie was een goede voedingsbodem voor opkomend nazisme of communisme.

5

Bijvoorbeeld:

Stalin is bezig met de verspreiding van het communisme in Europa (vlaggetjes met hamer en sikkel) vanuit de zwarte (= slecht) Sovjet-Unie, via het al grijze Oost-Europa, naar het (nog) witte West-Europa.

6

Bijvoorbeeld:

- a De Amerikaanse tekenaar maakte de prent in de VS in 1948. Daarom tekende hij Stalin als een gevaarlijke bedreiging van het westerse deel van de stad.
- b Hij kon niets doen behalve schieten op vliegtuigen wat tot een wereldoorlog zou kunnen leiden.

7

Bijvoorbeeld:

a Nazipartijen waren volgens de grondwet verboden. Partijen konden alleen in de Bondsdag komen met minstens vijf procent van de stemmen, waardoor alleen christendemocraten, sociaaldemocraten en liberalen een rol van betekenis speelden.

b 1 het beleid van Adenauer, gericht op snelle integratie in het Westen, 2 de snelle economische groei (wirtschaftswunder)

c De Bondsrepubliek sloot zich aan bij westerse organisaties als de EGKS (economisch), en de NAVO (militair).

8

Bijvoorbeeld:

a Hij had als burgemeester van Keulen afstand genomen van de nazi's. Als ervaren politicus was hij medeopsteller van de grondwet. Als leider van de CDU, die de verkiezingen won, werd hij bondskanselier.

b Hij weigerde de DDR te erkennen omdat hij wilde dat Oost-Duitsland zich aansloot bij de Bondsrepubliek nadat het communisme er was verdwenen. Dat past bij de tekst waarin hij vrijheid (geen communisme) noemde als voorwaarde voor hereniging.

9

Bijvoorbeeld:

a Ja, in 1946 waren Duitsers begonnen met de opbouw van hun steden die in de oorlog veer een groot deel waren verwoest.

b Ja, in 1963 was er in alle West-Duitse steden weer welvaart met drukte en auto's in winkelstraten (door het wirtschaftswunder).

10

Bijvoorbeeld:

a De DDR werd een totalitaire communistische dictatuur naar voorbeeld van de Sovjet-Unie.

b Alle industriebedrijven werden staats eigendom en er kwam een planeconomie waarin de productie in vijfjarenplannen gedetailleerd werd vastgelegd. De grote landgoederen van de adel werden eerst verdeeld onder de boeren, maar vanaf 1952 gecollectiviseerd.

c De DDR werd integraal deel van het Oostblok door het lidmaatschap van het Warschaupact (militair bondgenootschap van het Oostblok) en de Comecon (organisatie van economische samenwerking van communistische landen).

11

Bijvoorbeeld:

a - directe: onvrede over de opdracht om harder te werken zonder loonsverhoging

- indirecte: Er was een laag levenspeil door 1 de herstelbetalingen aan de Sovjet-Unie en 2 de slechte werking van de planeconomie.

b - direct: De opstand werd door Sovjettroepen onderdrukt.

- indirect: De hele bevolking kwam onder strenge controle van de Stasi.

12

Bijvoorbeeld:

a Vooral jongeren en hoogopgeleiden door 1 het toenemende welvaartsverschil en 2 de onvrijheid in de DDR.

b de bouw van een muur om West-Berlijn

c Ze protesteerden, maar erkenden dat de Sovjet-Unie in haar invloedssfeer kon doen wat ze wilde. Ze stelden zich ermee tevreden dat voor westerlingen de wegen tussen West-Berlijn en het westen openbleven.

13

Bijvoorbeeld:

- a Onder leiding van Ulbricht, die door tevreden arbeiders wordt bewonderd, legt de zware industrie de basis voor onafhankelijkheid en welvaart.
- b De opstand van 1953 maakte duidelijk dat arbeiders toen ontevreden waren over het lage levenspeil.

14

Bijvoorbeeld:

- a - 2.15 past bij de Koude Oorlog, want het gaat om de Amerikaanse luchtbrug tegen de blokkade door de Sovjet-Unie.
- 2.17 past bij de toenemende westerse welvaart, want de drukke winkelstraat en auto's tonen welvaart in 1963, die in de jaren daarvoor is ontstaan.
- b - Met de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen, want deze affiche is gemaakt voor propaganda voor de DDR-ideologie.
- Met de praktijk van de totalitaire ideologie communisme, want de affiche laat zien hoe de DDR vorm wilde geven aan het communisme.

EINDOPDRACHTEN

15

Bijvoorbeeld:

- Adenauer: bondskanselier (1949-1963)
- Blokkade van Berlijn: afsluiting van West-Berlijn door de Sovjet-Unie (1948/1949)
- Bondsdag: parlement van de BRD
- Bondsrepubliek Duitsland: West-Duitsland (vanaf 1949)
- Comecon: organisatie van communistische landen voor economische samenwerking (vanaf 1959)
- Duitse Democratische Republiek: Oost-Duitsland (1949-1990)
- EGKS: Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (vanaf 1952)
- *heimatvertriebene*: Duitser verdreven uit gebieden ten oosten van het naoorlogse Duitsland
- malaise: geringe bedrijvigheid
- Marshallplan: Amerikaanse financiële en economische hulp aan West- en Zuid-Europa (vanaf 1948)
- NAVO: westers militair bondgenootschap
- Oostblok: blok van communistische Europese landen onder leiding van de Sovjet-Unie
  - opstand in de DDR: opstand in 1953
- *Staatssicherheitsdienst* Oost-Duitse dienst voor staatsveiligheid (Stasi)
- Trumandoctrine: aanbod van hulp van de VS aan landen die door het communisme werden bedreigd (vanaf 1947)
- Ulbricht: regeringsleider van de DDR (1950-1971)
- Warschaupact: militair bondgenootschap van het Oostblok (vanaf 1955)
- *westbindung*: band met het Westen
- wirtschafstwunder: sterke economische groei in West-Duitsland in de jaren 1950 en 1960

16

6, 1, 2, 4, 5, 7, 8, 3

HERHALING

17

C, D, E

18

a C, D

b A, B

19

B, C, D, E

VERDIEPING

20

Bijvoorbeeld:

a - Marshall vond hulp nodig om 'ernstige economische, sociale en politieke achteruitgang te voorkomen' en 'heropleving van de wereldeconomie' mogelijk te maken 'om zo politieke en sociale omstandigheden mogelijk te maken waarin vrije instellingen kunnen bestaan'.

- Volgens de tekenaar misbruikten de Amerikanen Europa om er zelf economisch van te profiteren. De VS lokken de Europese landen met leningen, waarmee zij de kar (motor) van de Amerikaanse economie trekken.

b Amerikaanse economische hulp (bijvoorbeeld in de vorm van leningen) aan Europa helpt ook de Amerikaanse economie vooruit.

c De tekenaar verbeelde het regeringsstandpunt van de Sovjet-Unie dat de imperialistische VS Europa van zich afhankelijk wilden maken. Marshall benadrukte vooral de nobele motieven van zijn plan, om de acceptatie in de VS te bevorderen.

21

Bijvoorbeeld:

a - Beide zijn voor een Duitse eenheid.

- Beide rekenen de aan Polen verloren gebieden bij het Duitse grondgebied.

b - De SPD toonde zich een voorstander van samenwerking van de BRD (Bonn) en de DDR (Berlijn) om tot een Duitse eenheid te komen.

- De CDU (Adenauer) gaf voorkeur aan *westbindung* en wilde de DDR vanwege het communisme niet erkennen. De SPD wilde wel overleg met de Oost-Duitse communisten.

22

Bijvoorbeeld:

- De twee boeren zijn niet geheel objectief. Mogelijk overdreven ze omdat ze gevlucht waren uit de DDR naar de BRD.

- Deze bron maakt de twee verhalen betrouwbaarder. Deze bevestigt dat communisten boeren blijvend onder druk zetten tot ze akkoord gingen met de collectivisatie.

23

Bijvoorbeeld:

a In 1953 toen de opstand in de DDR door Sovjettroepen werd neergeslagen.

b Hij tekende een soldaat en galgen achter een hek, waarmee hij terreur en onvrijheid bedoelde als verklaring.

24

Bijvoorbeeld:

a het bewaren van de vrede

b De Oost-Duitse schrijver schreef de tekst in Oost-Duitsland tijdens de Koude Oorlog met het doel het Westen de schuld te geven van de bouw van de muur en een positief beeld te geven van het Oostblok. Mogelijk had hij deze informatie gekregen en dacht hij dat het klopte wat hij had opgeschreven.

- c - Ik zou niet twifelen omdat het in een schoolboek staat. En het sluit aan bij andere negatieve berichten over het Westen en positieve berichten over het Oostblok.
- Ik zou wel twifelen omdat ik naar de West-Duitse televisie keek, waardoor mijn kennis van het Westen niet aansloot bij deze negatieve tekst over het Westen. Daarbij klopten meer berichten van de DDR-regering niet.

4.3 IN DE TIJD VAN DE BERLIJNSE MUUR EN DAARNA (1961-1991)

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

a 1 Met de bouw van de Muur hadden de Oost-Duitsers geen andere keus dan zich aanpassen en het beste ervan maken. 2 Er ontstond welvaart.

b - standpunt dat communistische staten moesten ingrijpen als de macht van een communistische partij in een staat werd bedreigd

2

Bijvoorbeeld:

a 1 Hij erkende de grenzen van de Sovjet-Unie en Polen. 2 Hij erkende de Duitse schuld aan de Holocaust. 3 In 1972 erkenden de BRD en de DDR elkaar als gelijkwaardige staten waartussen de menselijke contacten werden verbeterd.

b Brandt streefde naar Duitse eenheid via kleine stapjes. Honecker zag de scheiding als definitief.

3

Bijvoorbeeld:

Er was spanning en dreiging met wapens, maar er ontstond geen echte strijd.

4

Bijvoorbeeld:

- De detente was een tijd van ontspanning in de Koude Oorlog vanaf 1975. Brandt gebruikte die om de relaties met het Oostblok te verbeteren, om te beginnen met Brezjnev.

- Volgens de prent kreeg Brezjnev door de Ostpolitik een positief (vredelievend) in plaats van negatief (agressief) beeld van de BRD, maar die omslag vond niet zo snel plaats in de DDR doordat Ulbricht niets van betere relaties met de BRD wilde weten.

5

Bijvoorbeeld:

a Gorbatsjov wilde de stagnatie in de Sovjet-Unie aanpakken door hervormingen, die hij samenvatte met de begrippen glasnost (openheid: overal moest vrij over kunnen worden gesproken) en perestrojka (verbouwing: meer ruimte voor particulier initiatief).

Gorbatsjov vond de wapenwedloop te duur en wilde betere relaties met het Westen, ook om steun voor zijn hervormingen te krijgen. Omdat hij de steun aan de regimes van het Oostblok te duur vond, liet hij de Brezjnev-doctrine los. De regimes mochten hun eigen keuzes maken.

b De DDR-leiding wilde geen hervormingen. Honecker keerde zich tegen de koers van Gorbatsjov, omdat hij de gevolgen ervan vreesde.

6

Bijvoorbeeld:

a DDR-burgers wisten hoe het leven in de Bondsrepubliek echt was door familiebezoeken en door de West-Duitse televisie.

b 1 Veel DDR-burgers trokken via opengestelde grenzen van Oost-Europese landen naar het Westen 2 Er ontstond een protestbeweging voor meer vrijheid en politieke hervormingen.

c Door de druk besloot de DDR-leiding toestemming te geven voor vrij reizen via alle grensposten. Binnen een paar uur stonden er enorme rijen mensen. De grenswachten gaven toen toe aan de massa en openden de grensposten.

7

Bijvoorbeeld:

a Ze waren bang dat een herenigd Duitsland veel te groot en machtig zou worden, net als voor 1945. Door de opstelling van de Sovjet-Unie en de VS konden ze de hereniging moeilijk tegenhouden. Omdat Duitsland lid bleef van de NAVO en de Europese samenwerking versterkt werd, waren zij gerustgesteld. Kohl haalde Frankrijk ook over door mee te werken aan de invoering van de euro.

b De DDR werd opgeheven en Oost-Duitsland ging op 3 oktober 1990 op in de Bondsrepubliek. Berlijn werd de nieuwe hoofdstad.

8

Bijvoorbeeld:

a 1 De integratie van de voormalige DDR in de Bondsrepubliek ging niet makkelijk en was veel duurder dan verwacht. 2 Oost-Duitsland kampte met de economische (verlies sociale zekerheid) gevolgen van het totalitaire regime. 3 De omvangrijke immigratie stelde de Duitse democratie op de proef.

b Het verenigde Duitsland integreerde snel in Europa, en nam daarin steeds meer de leiding.

9

Bijvoorbeeld:

- voor: De communistische partij verloor toen ook de macht in Sovjet-Unie waardoor de ideologische tegenstelling verdween.

- tegen: Op 4 december 1989 verklaarden Gorbatsjov en president Bush senior dat de Koude Oorlog voorbij was.

10

Bijvoorbeeld:

1 Deze is juist want vanaf 1970 nam het percentage 'wel' flink af. Dat is te verklaren doordat de wederzijdse van BRD en DDR en doordat de DDR de scheiding als definitief zag.

2 Deze is onjuist want het percentage 'wel' nam vanaf 1985 niet toe.

11

Bijvoorbeeld:

Continuïteit: 1 Beiden waren voor westbinding. Beiden wilden Duitse hereniging.

Verandering: 1 Adenauer erkende niet de naoorlogse grenzen van Polen en de Sovjet-Unie; Brandt wel. 2 Adenauer wilde de DDR niet erkennen; Brandt deed dat wel.

12

Bijvoorbeeld:

- 2.27 past bij de westerse welvaart die vanaf de jaren 1960 aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen, want deze DDR-burgers hadden de West-Duitse welvaart en kritische mentaliteit op televisie gezien en werden daardoor ook opstandig in 1989 en 1990.

- 2.29 past bij de Europese eenwording, want dit is een foto van de EEG-leiders.

- 2.31 past bij Koude Oorlog, want deze twee in militaire uniformen geklede mensen doen iets voor toeristen met de vlaggen van de VS en de Sovjet-Unie, vlakbij de vroegere grens van Oost- en West-Berlijn.

EINDOPDRACHTEN

13

Bijvoorbeeld:

- Berlijnse Muur: muur om West-Berlijn 1961-1989

- Brandt: bondskanselier (1969-1974)

- Breznev: sovjetleider (1964-1982)

- Brezjnevdctrine: standpunt dat communistische staten moesten ingrijpen als de macht van een communistische partij in een staat werd bedreigd (1968)
- detente: tijd van ontspanning in de Koude Oorlog (vanaf 1962)
- glasnost: openheid
- Gorbatsjov: sovjetleider (1985-1991)
- Honecker: regeringsleider van de DDR (1971-1990)
- Ostpolitik: West-Duits streven naar een goede relatie met Oost-Europese landen en de DDR (vanaf 1970)
- Schmidt: bondskanselier (1974-1982)
- Kohl: bondskanselier (1982-1998)
- perestrojka: verbouwing

14

1, 9, 2, 3, 7, 10, 6, 5, 4, 8

HERHALING

15

C, D, E, G

16

B, C, D, G

17

1 A

2 D

3 B, E en I

4 G, J en K

VERDIEPING

18

Bijvoorbeeld:

De visie van de andere EU-regeringsleiders op Duitsland was veranderd.

- Eerst zagen ze het herenigde Duitsland als mogelijk militair gevaar in de toekomst (vanuit een machtige en zelfstandige positie zou krijgen in Midden-Europa). Kohl is boven getekend als militair uit drie vroegere tijden.

- Later zagen ze Duitsland als betrouwbare partner in de Europese samenwerking (door de toezeggingen van Kohl dat hij een verdere Europese integratie wilde). Kohl is onder getekend als lid van de tevreden kijkende groep van regeringsleiders.

19

Bijvoorbeeld:

- Uit de bron blijkt dat in de DDR minder huishoudens de beschikking hadden over luxe consumptiegoederen dan in de Bondsrepubliek. De BRD was welvarender (en ook nog vrijer), wat de wens tot vertrek naar de Bondsrepubliek versterkte.

- Uit de bron blijkt dat het percentage huishoudens met luxe consumptiegoederen in de jaren 1960 flink toenam. Dat versterkte het idee dat communisme en welvaart konden samengaan.

20

Bijvoorbeeld:

- voor: Door de Oostpolitiek werd de DDR niet geliberaliseerd, maar werd de dictatuur gestabiliseerd en verlengd, en daarmee werd de repressie gelegitimeerd.
- tegen: De invloed van de Oostpolitiek op de onderdrukking in de DDR was beperkt, bijvoorbeeld in vergelijking met de veel grotere invloed van de Brezjnefdoctrine.

21

Bijvoorbeeld:

- Brandt moest in zijn onderhandelingen met de DDR in 1971 rekening houden met onvrede in de BRD, vooral onder jongeren, onder andere over de beperkt gebleven denazificatie.
- Stoph moest in zijn onderhandelingen met de BDR in 1971 zich houden aan de ideologie van de DDR-leiding en het standpunt tegen een Duitse hereniging.

22

Bijvoorbeeld:

- De Oost-Duitsers was economische bloei en welvaart beloofd, maar tal van bedrijven werden gesloten waardoor de werkloosheid in Oost-Duitsland steeg tot 30 procent.
- 1 Veel Oost-Duitsers hadden moeite met de democratie en klaagden over verlies aan sociale zekerheid en over stijgende prijzen en huren. 2 Bij delen van de Duitse bevolking leidde de komst van buitenlanders tot vreemdelingenhaat.

23

Bijvoorbeeld:

- a Gorbatsjov zette door zijn hervormingen zijn eigen ondergang (en die van de Sovjet-Unie) in gang, als een rij omvallende dominostenen.
- b - argument ter ondersteuning: De vrijheid die Gorbatsjov toegestaan had, leidde niet tot economische groei, maar toch chaos en verarming in de Sovjet-Unie.
- argument dat de bewering weerlegt: De belangrijkste oorzaak van de ondergang van de Sovjet-Unie, de al eerder begonnen economische stagnatie, ontbreekt in het beeld.

24

Bijvoorbeeld:

- In West-Duitsland bleef het percentage Duitsers dat instemde laag, met wat kleine schommelingen. In Oost-Duitsland bleef het percentage veel hoger, met wat grotere schommelingen.

Mogelijke verklaringen:

- West-Duitsers hadden al sinds 1948 veel negatieve informatie en weinig positieve over de DDR gekregen, ook na 1989. Oost-Duitsers hadden in de DDR er het beste van gemaakt en kenden uit eigen ervaring meer positieve kanten.
- Er is weinig aandacht voor de DDR in de media en in het onderwijs.

25

Bijvoorbeeld:

- a Het thema wordt aan het einde van de schoolperiode behandeld en vaak schiet het er dan bij in.
- b Het is een lastig onderwerp omdat het gaat over de verdeeldheid tussen Duitsers, omdat er verschillende meningen over bestaan (zie bron 36) en omdat het de verschillen tussen de West-Duitse winnaars en de Oost-Duitse verliezers kan benadrukken, wat slecht zou zijn voor de sociale integratie.

26

Bijvoorbeeld:

- a Voor waardering voor en een goede deelname aan de Duitse democratie is het belangrijk dat scholieren leren wat de Duitse democratie inhoudt en hoe deze zich heeft ontwikkeld.

Voor een goed begrip is kennis van het verschil tussen West-Duitsland (democratie vanaf 1949) en Oost-Duitsland (democratie vanaf 1989) belangrijk.

b Duitsland is politiek en economisch belangrijk voor Nederland. In het Nederlandse geschiedenisonderwijs is veel aandacht voor nazi-Duitsland en de Koude Oorlog. Voor een goede relatie met Duitsers is het belangrijk om te weten dat West-Duitsland al vanaf de jaren 1950 (NAVO, EGKS) een democratische en loyale partner van Nederland is.

EXAMENTRAINING OVER DEZE HISTORISCHE CONTEXT

1

10, 9, 7, 5, 2, 6, 3, 1, 4, 8

2

Bijvoorbeeld:

- Communisten zullen er positief over hebben geoordeeld. Zij vonden goed dat de rode vloed (revolutie) een eind maakte aan de macht van vorsten (kronen) en er een de nieuwe tijd (opkomende zon) kwam.
- Conservatieven zullen er negatief over hebben geoordeeld. Zij zagen de machtsovername door socialisten (rode vloed, afkomstig uit een brandende stad) als een bedreiging voor de traditionele machtsverhoudingen in het Duitse rijk.

3

Bijvoorbeeld:

- Von Hindenburg hield de regering en de politieke partijen verantwoordelijk voor de nederlaag in de Eerste Wereldoorlog / beschuldigde de regering en politieke partijen ervan geen gehoor te hebben gegeven aan voorstellen die moesten leiden tot de overwinning / geen strenge wetgeving/discipline te willen.
- Deze beschuldiging heeft een negatieve invloed op de stabiliteit van de Republiek van Weimar gehad / heeft het vertrouwen van de bevolking in de politieke leiders ondermijnd.

4

Bijvoorbeeld:

- Het Dawesplan was een oplossing voor het probleem waarover de prent gaat: Amerikaanse banken leenden Duitsland geld, waarmee het zijn economie op de been kon helpen en tegelijk de herstelbetalingen aan Groot-Brittannië en Frankrijk kon voldoen. Die twee landen konden met dat geld weer de oorlogsleningen terugbetalen aan de Amerikanen. Zo kon ieder land weer aan zijn verplichtingen voldoen.
- Vanaf 1924 bloeide de Duitse economie weer op, mede door de Amerikaanse leningen.
- Na de beurskrach in de VS in 1929 trokken de Amerikanen hun leningen terug, waardoor de Duitse economie instortte.

5

Bijvoorbeeld:

- voor: Direct na de brand liet Hitler Hindenburg een noodverordening afkondigen. Daarmee werden de grondrechten opgeschort. Korte tijd later werd de grondwet van Weimar afgeschaft en nam de Rijksdag de machtigingswet aan, waarmee de parlementariërs zichzelf uitschakelden.
- tegen: De brand was slechts een van de oorzaken, deze heeft de zaak alleen versneld. De benoeming van Hitler tot rijkskanselier ging daaraan vooraf en vanaf dat moment bouwde Hitler al aan de totalitaire staat.

6

Bijvoorbeeld:

- Volgens bron D was de brand een eenmansactie van Van der Lubbe. Volgens bron B had Van der Lubbe heeft de brand 'niet uit eigen beweging' aangestoken.
- Drie dagen na het bericht van bron D verdraaiden nazi's de zaak omdat ze een rechtvaardiging zochten om hun politieke tegenstanders uit te schakelen. Van der Lubbe was

communist, dus als hij niet 'uit eigen beweging' had gehandeld, lag het voor de hand dat hij het met andere communisten had gedaan.

7 Bijvoorbeeld:

- de Rijksdagbrand en de noodmaatregelen, waarbij grondrechten werden afgeschaft. (Later gevolgd door de Machtigingswet die Hitler het recht gaf buiten het parlement om te regeren.)
- In het oude Rome werd de republiek, bestuurd door de senaat, tijdens de burgeroorlogen vervangen door een alleenheerschappij van dictator Caesar. In de Weimarrepubliek dreigde ook een burgeroorlog, volgens Hitler en Hindenburg.
- De tekenaar verwachtte dat Hitler, aangespoord door Hindenburg, dictator zou worden te worden en dat de democratie zou verdwijnen.

8

Bijvoorbeeld:

- Deze medische experimenten konden plaatsvinden zonder enige beperking / controle, wat mogelijk was doordat het totalitaire karakter van het naziregime totale controle over mensen in Duitsland / een complete minachting voor (vermeende) tegenstanders inhield.
- Deze medische experimenten werden aanbevolen omdat ze zouden leiden tot afname van de Russische bevolking, wat ertoe moest bijdragen dat de Duitse *volksgemeinschaft* (na de etnische herschikking) in Oost-Europa de beschikking kon krijgen over meer levensruimte (en dus sterker zou staan).

8

Bijvoorbeeld:

Doordat Duitsland tijdens het voeren van de (tweede) wereldoorlog, met name aan het oostfront, te weinig produceerde en te weinig arbeidskrachten had, werd een bijdrage geëist van de door Duitsland bezette landen, zoals Nederland.

10

Bijvoorbeeld:

- 1 Anschluss van Oostenrijk en inlijving van Sudetenland
- 2 herinvoering dienstplicht en stoppen met herstelbetalingen
- 3 inval in Polen en inval in de Sovjet-Unie
- 4 uitsluiting van en terreur tegen joden

11

Bijvoorbeeld:

- bij 1: In 1933 won de NSDAP de verkiezingen in Duitsland / kwam de NSDAP aan de macht en werden communisten / critici van het regime als Heartfield vervolgd en vluchtte Heartfield naar Praag
- bij 2: In 1938 nam Hitler een deel van Tsjechoslowakije in (zoals met de Conferentie van München was toegestaan) waardoor Heartfield (als communist / criticus van het regime) zich niet meer veilig voelde in Praag (en daarom naar Londen vluchtte)
- bij 3: In 1950 bood de communistische DDR voor (de communist) Heartfield een veilige thuishaven. *Of:* Na de Tweede Wereldoorlog nam in West-Europa / Groot-Brittannië het anticommunistische sentiment toe / ontstond de Koude Oorlog, waardoor voor de communist Heartfield de communistische DDR veiliger leek (en verhuisde hij naar de DDR).

12

Bijvoorbeeld:

- 1 Gebouwen zijn verwoest (door oorlogshandelingen). 2 Vrouwen verplaatsen een rail (want veel mannen zijn omgekomen).
- 1 het voeren van wereldoorlogen, 2 verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering. De verwoestingen in Berlijn zijn het gevolg van de oorlogvoering in de Tweede Wereldoorlog en vooral burgers hadden

daaronder te lijden. *Of:* het in praktijk brengen van de totalitaire ideologie van het nationaalsocialisme, want de enorme verwoestingen zijn het gevolg van de eis van Hitler om tot het bittere eind door te vechten.

13

Bijvoorbeeld:

Met totalitaire ideologieën communisme en nationaalsocialisme, want linksboven staat 'nazimisdadigers' en 'onteigening van bedrijven' past bij het communisme.

14

Bijvoorbeeld:

- De DDR was volgens de eigen communistische ideologie een volksdemocratie van boeren en arbeiders. Dat klopt niet met een opstand van arbeiders.
- Ja, representatief, want overal in de DDR ging de Stasi zo te werk vanaf 1953.
- De DDR-leiders trokken uit de opstand de conclusie dat ze de bevolking beter moesten controleren. De Stasi werd uitgebreid.

15

Bijvoorbeeld:

- Na de langdurige historische Frans-Duitse vijandigheid in de tijd van Frederik, Napoleon en Bismarck was de goede verhouding tussen De Gaulle en Adenauer bijzonder.
- Dit past bij de integratie van Europa, want de twee landen waren vanaf 1958 lid van de EGKS.

16

Bijvoorbeeld:

- Truman stelde in 1948 de luchtbrug in om de blokkade te breken, wat paste in zijn containmentpolitiek / het voorkomen van uitbreiding van de communistische invloedssfeer
- Kennedy zag de kwestie Berlijn als onderdeel van een veel grotere strijd/de confrontatie tussen Oost en West / was vast van plan de vrijheid van de mensen in West-Berlijn te waarborgen
- Kennedy sloot daarmee aan bij Truman, doordat hij aankondigde de West-Berlijners ook te verdedigen tegen een mogelijk oprukkend communisme; er was continuïteit.

17

Bijvoorbeeld:

- Met de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen, omdat de DDR 'de West-Duitse televisiebeelden met propagandistisch tegengif probeerde te bestrijden'.
- Met totalitaire ideologieën, omdat de communistische *Staatssicherheit* gezinnen bleef controleren op hun tv-kijkgedrag.
- Met de Koude Oorlog, omdat de in Oost-Duitsland massaal bekeken (kapitalistische) West-Duitse tv bestreden moest worden op de DDR-televisie in het programma *Der schwarze Kanal*.

18

Bijvoorbeeld:

- Mede dankzij de Amerikaanse Marshallhulp kwam de economie van de BRD tot bloei.
- In de DDR zorgden herstelbetalingen aan de Sovjet-Unie en een slecht functionerende planeconomie voor economische malaise.

19

Bijvoorbeeld:

- indirecte oorzaak: de hervormingen door Gorbatsjov
- directe oorzaak: demonstraties in Oost-Duitsland
- direct gevolg: opening van de grensposten (Muur)

- indirect gevolg: Duitse hereniging

20

Bijvoorbeeld:

Eerst vreesden de Fransen dat Duitsland te machtig zou worden na de hereniging. Maar bondkanselier Kohl zegde toe dat hij 'geen Duits Europa' wilde, maar een 'Europees Duitsland'. Duitsland bleef lid van de NAVO en de eenwording van Europa zou worden versneld, wat Frankrijk graag wilde. Zo zou er één Europese munt komen, de euro.